

Politeja

Nr 6(69), 2020, s. 161-181

<https://doi.org/10.12797/Politeja.17.2020.69.08>**Bogdan KOSZEL**

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

bogdan.koszel@amu.edu.pl

UNIA EUROPEJSKA I ZAPOMNIANY KONFLIKT O NADDNIESTRZE

ABSTRACT **The European Union and the Forgotten Conflict over Transnistria**

The European Community/European Union was not formally involved in the resolution of the Transnistria conflict. It was believed that success would be possible with the help of an OSCE mission with active Russian participation. The EU considers the rebellious Transnistria as an integral part of Moldova. It sought to support its pro-Western course through the PCA and the Association Agreement. Moldova's lack of prospects for EU membership and strong Russian influence in the country perpetuate existing divisions. In Europe, hardly anyone remembers the frozen conflict over Transnistria. After a brief period of armed struggle in the early 1990s, it did not accumulate any more international tension and attracted no more attention from the international public opinion.

Keywords: Transnistria, European Union, OSCE, conflict**Słowa kluczowe:** Naddniestrze, Unia Europejska, OBWE, konflikt

1. HISTORYCZNE PODŁOŻE KONFLIKTU

Teren Naddniestrza jest specyficzną enklawą po lewej stronie Dniestru, znacznie różniącą się kulturowo, posiadającą odmienne tradycje historyczne od graniczącej z nim Mołdawii. Podboje osmańskie i późniejsze rozbiory Polski spowodowały, że Dniestr stał się rzeką graniczną pomiędzy imperiami rosyjskim i tureckim. Wskutek słabnięcia Turcji na arenie międzynarodowej i wzmocnienia Rosji po zwycięskiej wojnie z Napoleonem w latach 1812-1813 doszło do dalszej ekspansji imperium Romanowów i zagarnięcia terenów pomiędzy Dniestrem a Prutem (księstwa Mołdawii), które w Rosji określano jako Besarabię¹.

Sytuacja taka trwała do załamania się cesarstwa rosyjskiego w wyniku klęsk poniesionych na frontach I wojny światowej, upadku caratu, rewolucji bolszewickiej i wojny domowej w Rosji. 2 grudnia 1917 r. proklamowana została na obszarze Besarabii Mołdawska Republika Demokratyczna. Przetrwała ona zaledwie cztery miesiące. 27 marca 1918 r. wojska rumuńskie wkroczyły do Kiszyniowa, a mołdawskie Zgromadzenie Narodowe uchwaliło zjednoczenie Mołdawii w ramach „Wielkiej Rumunii”².

Po formalnym powstaniu Związku Radzieckiego w 1922 r. rząd w Moskwie od samego początku kwestionował legalność przyłączenia Besarabii do Rumunii i nie pogodził się z jej aneksją. W 1924 r. na lewym brzegu Dniestru utworzono Mołdawską Autonomiczną Socjalistyczną Republikę Radziecką (MASRR) jako integralną część Ukraińskiej SRR. Ze względów propagandowych utrzymywano, że stolicą jest nadal „okupowany” Kiszyniów, ale faktycznym centrum administracyjnym była Bałta, a od 1929 r. – Tyraspol.

W podpisanym 23 sierpnia 1939 r. pakcie Ribbentrop–Mołotow strona radziecka podkreśliła swoje zainteresowanie Besarabią, a Niemcy wyrazili brak zainteresowania dla losów tego terytorium. Po upadku Francji na podstawie ultimatum rządu ZSRR 26 czerwca 1940 r. dokonano aneksji Besarabii i dodatkowo północnej Bukowiny. W wyniku interwencji Armii Czerwonej Rumunia utraciła wspomniane tereny. Dwa rumuńskie departamenty – Chocim na północy i Akerman na południu – włączono w skład USRR. Pozostałą część Besarabii połączono z połową obszaru MASRR. 2 sierpnia 1940 r. utworzono z tych obszarów Mołdawską SRR ze stolicą w Kiszyniowie.

W wyniku początkowych postępów niemieckiego Wehrmachtu sprzymierzonym z III Rzeszą Rumunom udało się na krótko przejąć utracone tereny. Jednakże po zakończeniu działań wojennych przywrócono stan terytorialny sprzed 1941 r. i zaanektowane przez ZSRR tereny nie zostały zwrócone Rumunii³. Z czasem MSRR stała się

¹ A. Gil, *Geneza Mołdawskiej Autonomicznej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej*, [w:] *Konflikt niskiej intensywności w Naddniestrzu*, red. M. Pietraś, M. Celewicz, J. Kłoczowski, Lublin 2006, s. 42-48; G.D. Oancea, *Mythen und Vergangenheit. Rumänien nach der Wende*, München 2005, s. 38-39.

² M. Lubicz-Miszewski, *Geneza, przebieg i próby przewyciężenia konfliktu o Naddniestrze*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Oficerskiej Wojsk Łądowych” 2012, vol. 165, nr 3, s. 121-122.

³ J. Darski, *Rumunia. Historia, współczesność, konflikty narodowe*, Warszawa 1994, s. 189; szerzej zob. A. Kastory, *Rozbiór Rumunii w 1940 roku*, Warszawa 2002.

zagłębiem rolniczym Związku Radzieckiego. Jej prawobrzeżna część służyła z uprawy winorośli, warzyw i owoców, natomiast przemysł ciężki usytuowany był głównie na lewym brzegu Dniestru. Te tereny były dobrze zurbanizowane i cechowały się rozwiniętą infrastrukturą. Znajdowało się tam około 65% mołdawskiego przemysłu ciężkiego, 80% potencjału energetycznego i silny sektor zbrojeniowy.

Rządzący przez komunistów Rumunia pamiętała o swoich wojennych stratach. Sprawujący dyktatorską władzę Nicolae Ceaușescu (1965-1989), deklarujący swoją niezależność od Związku Radzieckiego, wspierał besarabskich nacjonalistów działających w Rumunii. Za jego zgodą do Kiszyniowa zaczęły napływać rumuńskojęzyczne książki, czasopisma i broszury propagandowe⁴.

2. ESKALACJA NAPIĘCIA NA POCZĄTKU LAT 90. XX WIEKU

Obalenie Ceaușescu w grudniu 1989 r. i symptomy rozkładu imperium radzieckiego zaktywizowały relacje rumuńsko-mołdawskie. W programach nacjonalistycznych ugrupowań zaczęto mówić o zjednoczeniu Mołdawii z macierzą i budowie federacji. Jednakże pomimo wielowiekowych tradycji i wielopłaszczyznowych powiązań elity polityczne obu krajów – jak pisał dobry znawca tej problematyki Janusz Solak – *działały jakby w oderwaniu od realnych uwarunkowań politycznych, społecznych i ekonomiczno-wojskowych*⁵.

Przede wszystkim tendencje do unifikacji z Rumunią spowodowały wzrost napięcia i konflikt narodowościowy na lewym brzegu Dniestru. Silne akcenty nacjonalistyczne obecne w programie Frontu Ludowego Mołdawii (usunięcie rosyjskiego jako drugiego języka urzędowego, powrót do języka rumuńskiego i łacińskiego alfabetu) doprowadziły do masowej mobilizacji rosyjskojęzycznej ludności z obszaru Naddniestrza i Gagauzji najpierw wokół postulatów dwujęzyczności Mołdawii, następnie autonomii i ostatecznie niepodległości Naddniestrza. Buntowali się zamieszkujący Mołdawię Rosjanie, rosyjskojęzyczni Mołdawianie i Ukraińcy. Rozwojowi sporu sprzyjała specyfika elity radzieckiego Naddniestrza, wywodzącej się z głównie z wojska i zarządów tamtejszych zakładów przemysłowych⁶. W grudniu 1990 r. przeprowadzono w Naddniestrzańskiej Autonomicznej Socjalistycznej Republice Radzieckiej referenda w Rybnicy i Tyraspolu w sprawie utworzenia Naddniestrzańskiej Autonomicznej Republiki Socjalistycznej, co poparło ponad 90% głosujących. Przywódcy Naddniestrza doszli do wniosku, że porozumienie z Mołdawianami jest niemożliwe, i ostatecznie 5 listopada 1990 r. powołano do życia Naddniestrzańską Republikę Mołdawską (NRM), na której czele stanął Igor Smirnow, od grudnia 1991 r. prezydent Naddniestrza. 8 grudnia 1991 r. Rada

⁴ J. Solak, *Mołdawia. Republika na trzy pęknięta. Historyczno-społeczny, militarny i geopolityczny wymiar „zamrożonego konfliktu” o Naddniestrze*, Toruń 2014, s. 19.

⁵ *Tamże*.

⁶ P. Oleksy, *Mołdawski nacjonalizm vs. naddniestrzańska państwowotwórczość — przestanki społecznej mobilizacji w konflikcie naddniestrzańskim*, „Sensus Historiae” 2013, vol. XI, nr 2, s. 169.

Najwyższa jednostronnie ogłosiła niepodległość Naddniestrza. Wcześniej, bo 27 sierpnia, jako ostatnia postsowiecka republika niepodległość ogłosiła Mołdawia⁷.

Władze w Kiszyniowie nie uznały powstania NRM i rozpoczęły działania mające na celu przywrócenie integralności terytorialnej kraju siłą. Działania wojenne podjęte przez słabe i źle zorganizowane oddziały armii mołdawskiej ograniczyły się do kilkumiesięcznych walk w marcu 1992 r. o Dubosary i w czerwcu tego samego roku o Bendery. Żołnierze mołdawscy walczyli bez przekonania, pobór do wojska był bojkotowany przez mołdawskich Ukraińców i Rosjan, nawet patriotycznie nastawieni obywatele uważali, że po drugiej stronie Dniestru znajdują się ziemie, które nie mają nic wspólnego z ideą „Wielkiej Rumunii”⁸.

Oddziałom mołdawskim nie udało się uzyskać przewagi na żadnym odcinku walk wskutek twardego oporu naddniestrzańskich gwardzistów i ochotników, gdzie liczną grupę stanowili Kozacy. Rozstrzygnięcie nastąpiło, kiedy do walk po stronie separatystów przyłączyły się stacjonujące w Naddniestrzu regularne oddziały 14 armii rosyjskiej pod dowództwem generała Aleksandra Lebiedia. Po rozpadzie ZSRR Rosja ze względów prestiżowych i ważnych gospodarczych nie mogła pogodzić się z dalszym uszczuplaniem jej terytoriów i pozwolić na dryfowanie Mołdawii w kierunku struktur europejskich⁹. Wskutek bezpośrednich nacisków prezydenta Federacji Rosyjskiej Borysa Jelcyna prezydent Mołdawii Mircea Snegur 6 lipca 1992 r. podpisał porozumienie o zasadach pokojowego uregulowania konfliktu. Pomędzy 7 a 18 lipca doszło do wyciszenia walk. Liczbę ofiar po obu stronach oceniono na około 2200 ludzi¹⁰.

Po zakończeniu działań wojennych Naddniestrze formalnie pozostawało samowładczą niezależną republiką, która nie była uznawana przez żadne państwo. Stało się regionem „zamrożonego konfliktu” i w tej roli dołączyło do Górskiego Karabachu, Abchazji i Osetii Południowej. Mogło funkcjonować tylko dzięki poparciu Rosji, w której widziano gwaranta naddniestrzańskiej niezależności i utrzymania skromnego poziomu życia. O zjednoczeniu z ubogą, zacofaną i słabą ekonomicznie Mołdawią nie było mowy. W referendum z 26 marca 1995 r. 93,3% mieszkańców Naddniestrza opowiedziało się za dalszą obecnością rosyjskich żołnierzy na lewym brzegu Dniestru, postrzeganych jako obrońców samowładczej republiki. W kolejnym referendum 14 grudnia 1995 r. 82% osób (przy frekwencji 58% uprawnionych do głosowania) opowiedziało się za przyjęciem nowej konstytucji NRM, określającej Naddniestrze jako *suwerenne, niezależne państwo*. W ostatnim z serii referendów, z 17 września 2006 r. w pierwszym pytaniu za niepodległością i jego przyszłą integracją z FR opowiedziało się 97,2%

⁷ K. Büscher, *Separatismus in Transnistrien. Die „PMR“ zwischen Rußland und Moldova*, „Osteuropa” 1996, vol. 46, nr 9, s. 860-875 P. Oleksy, *Wspólnota z przypadku. Studium tożsamości mieszkańców Naddniestrza*, Gniezno 2016.

⁸ P. Oleksy, *Mołdawski nacjonalizm...*, s. 169-170.

⁹ M. Malek, *Der Konflikt im Dnjestr-Gebiet (Moldova). Analyse und Dokumente*, Wien 2006, s. 10.

¹⁰ N. Dima, *The Moldavian-Dnestr Republic: A Geo-Political Game*, „The Journal of Social, Political, and Economic Studies” 1999, vol. 24, nr 1, s. 37-64. Inne szacunki zob. D.X. Noack, *Transnistrien im Fokus der Großmächte*, „Ausdruck.Magazin der Informationsstelle Militarisierung e.V.” 2012, nr 56, s. 25, [online] http://www.imi-online.de/download/Ausdruck_oktober2012_web.pdf, 26 III 2021.

mieszkańców i w drugim, gdzie była mowa o rezygnacji z niepodległości i prespektywie przyłączenia Naddniestrza do Mołdawii, odpowiedź twierdząca wyniosła tylko 3,3%¹¹.

Stany Zjednoczone i Unia Europejska nie przyjęły do wiadomości wyników ostatniego referendum. Podobnie postąpiła Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE), której obserwatorzy nieformalnie uczestniczyli w procesie referendalnym. Kierujący misją OBWE doświadczony dyplomata niemiecki Claus Neukirch dążył do stworzenia specjalnego statusu dla Naddniestrza i wzmocnienia stabilności i niezależności Mołdawii. W jego opinii te oczekiwania nie zostały spełnione. Kierowana przez Tyraspol agresywna jednostronna kampania propagandowa skierowana przeciwko Mołdawii oraz zadawane pytania, czy jest się za pełną niezależnością, czy za przyłączeniem do Federacji Rosyjskiej, nie spełniały warunków obiektywizmu i rzetelności¹².

Nietrudno było dostrzec, że główną rolę mediatora w konflikcie odgrywała Rosja. Już w październiku 1994 r. mołdawski premier Andrej Sangheli i premier Rosji Władimir Czernomyrdin podpisali porozumienie o wycofaniu z Naddniestrza rosyjskich oddziałów wojskowych, ale to nie nastąpiło. W listopadzie 1999 r. na szczycie OBWE w Stambule wskutek międzynarodowych nacisków Moskwa ponownie zadeklarowała, że wycofa do 2002 r. swoje wojska z terytorium Naddniestrza, ale skutek był podobny do wcześniejszego.

W 1997 r. i 2003 r. administracja kremlowska wystąpiła z własnymi projektami uregulowania konfliktu w postaci tzw. memorandum Primakowa z 1997 r. oraz planu Kozaka z 2003 r. Koncepcja ministra spraw zagranicznych Jewgienija Primakowa zakładała, iż Mołdawia i Naddniestrze powinny układać swe relacje w ramach „wspólnego państwa”, w granicach MSRR ze stycznia 1990 r. Druga propozycja sformułowana przez rosyjskiego negocjatora Dmitrija Kozaka mówiła o zmianie konstytucji Mołdawii, przekształcenia jej w państwo federacyjne z autonomicznymi podmiotami – Naddniestrzem i Gagauzją. Plan ten wyraźnie faworyzował Naddniestrze i w wyniku nacisku Zachodu został odrzucony przez prezydenta Mołdawii Władimira Woronina. Zadecydowała o tym misja OBWE w Kiszyniowie, ostrzegając, że podpisanie planu może zaszkodzić integracji Mołdawii z Europą. Niechęci do niego nie krył też specjalny przedstawiciel USA¹³.

W 2004 r. misja OBWE dalej prowadziła rokowania z przedstawicielami władz Naddniestrza, Mołdawii, Rosji i Ukrainy. Rząd mołdawski zgodnie z zaleceniami misji OBWE przychylił się do stworzenia konstytucyjnej federacji ze zbuntowaną prowincją, ale w Tyraspolu preferowano rozwiązanie o charakterze konfederacyjnym.

¹¹ M. Lubicz-Miszewski, *Geneza, przebieg i próby...*, s. 132; J. Solak, *Mołdawia. Republika na trzy pęknięcia...*, s. 57.

¹² J. Solak, *Mołdawia. Republika na trzy pęknięcia...*, s. 57-58.

¹³ Neukirch twierdził, że przesądziła o tym niechęć obywateli Mołdawii i umiarkowane poparcie zagranicy, zob. C. Neukirch, *Krisenmanagement – Wiederaufnahme des Prozesses: die OSZE-Mission in Moldau 2004/2005*, [w:] *OSZE-Jahrbuch 2005. Jahrbuch zur Organisation für Sicherheit und Zusammenarbeit in Europa (OSZE)*, red. Institut für Friedensforschung und Sicherheitspolitik an der Universität Hamburg, Baden-Baden 2006, s. 154.

Trwające dość często spotkania ekspertów i doradców zakończyły się w czerwcu 2004 r., kiedy przedstawiciele Naddniestrza dość niespodziewanie zrezygnowali z udziału w obradach. W tym samym miesiącu doszło do zwiększenia napięcia pomiędzy Kiszyniowem i Tyraspołem, kiedy po lewej stronie Dniestrzu zamknięto mołdawskie szkoły, które posługiwały się alfabetem łacińskim. Misja OBWE potępiła to posunięcie i poprosiła rządy Rosji i Ukrainy o użycie swoich wpływów w Naddniestrzu, aby cofnąć nowe rozporządzenia. Rząd częściowo ugiął się pod presją i zgodził się na funkcjonowanie szkół z mołdawskim programem nauczania i alfabetem łacińskim, ale jako prywatnych placówek edukacyjnych i tylko na rok. Sytuację dodatkowo pogorszyły napięcia związane z blokadą linii kolejowych w Benderach oraz problemy własnościowe dotyczące uprawy gruntów ornych położonych po obu stronach Dniestrzu. W efekcie w 2005 r. doszło do utraty plonów i znacznego pogorszenia się sytuacji tamtejszych rolników.

Rozwiązanie problemów Naddniestrza skomplikowało się, gdy do władzy w roli prezydenta wybranego przez parlament w kwietniu 2001 r. doszedł przywódca Mołdawskiej Partii Komunistycznej wspomniany Władimir Woronin. Posądzany o autorytarne ciągoty, w polityce zagranicznej starał się umiejętnie lawirować pomiędzy Wschodem i Zachodem. Liczył na pomoc gospodarczą i finansową UE i USA. Ale już takie próby zbliżenia się do Brukseli i Waszyngtonu spotkały się z gwałtownymi reakcjami Moskwy. W 2005 r. nałożyła ona embargo na mołdawskie produkty rolne, a w marcu 2006 r. na wina cieszące się w Rosji – ze względu na wieloletnie tradycje – dużą popularnością. Gospodarkę mołdawską poważnie osłabiło podwojenie ceny rosyjskiego gazu dostarczanego do republiki¹⁴.

Jak się wydaje, sankcje rosyjskie przyniosły pożądany efekt. Prezydent Woronin zrezygnował z działań podejmowanych wspólnie z prezydentem Ukrainy Wiktorem Juszczenką, by w oparciu o UE, OBWE i USA doprowadzić do rozwiązania konfliktu w Naddniestrzu. Rozpoczął w Moskwie sondaż, aby w bezpośrednich rozmowach z administracją prezydenta Władimira Putina doprowadzić do uregulowania konfliktu. W 2006 r. Rosjanie zapoczątkowali zakulisowe rokowania w formule 2+1 (Mołdawia, Naddniestrze i Rosja), dążąc w ten sposób do eliminacji zachodnich pośredników i osłabienia pozycji negocjacyjnej Mołdawii¹⁵.

3. ZAANGAŻOWANIE UNII EUROPEJSKIEJ

W pierwszych latach konfliktu o Naddniestrze WE i później UE nie angażowała się aktywnie w jego rozwiązanie, wychodząc z założenia, że lepiej sprawdzą się misje OBWE z udziałem Rosji. Jej relacje z Mołdawią uregulował Układ o Partnerstwie i Współpracy

¹⁴ W. Rodkiewicz, *Od demokracji „wirtualnej” ku europejskiej: Geneza i konsekwencje przelomu politycznego w Mołdawii / From ‘virtual’ to European democracy – the origins and consequences of the political breakthrough in Moldova*, Warszawa 2009, [online] https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/prace_32_1_0.pdf, 21 III 2020.

¹⁵ V. Chiveri, *Die geopolitische Falle im Transnistrien-Konflikt*, Wien 2012, s. 70, Diplomarbeit, Universität Wien. Fakultät für Sozialwissenschaften, [online] http://othes.univie.ac.at/18516/1/2012-02-11_0501125.pdf, 21 III 2020.

(Partnership and Cooperation Agreement PCA), który został podpisany 28 listopada 1994 r. na 10 lat (wszedł w życie 1 lipca 1998 r.). Zamierzano wspierać Mołdawię na drodze ku demokracji i gospodarki wolnorynkowej¹⁶.

24 lutego 2004 r. na posiedzeniu Rady Współpracy Mołdawię włączono do Europejskiej Polityki Sąsiedztwa. W tym samym roku ustalono plan działań, który przyjęto 22 lutego 2005 r. Określał on cele wzajemnej współpracy na następne 3 lata. Najważniejsze jego postanowienia dotyczyły m.in. rozwiązywania konfliktu o Naddniestrze i przybliżania mołdawskiego prawa do unijnego¹⁷.

23 marca 2003 r. UE ustanowiła specjalnego przedstawiciela dla Mołdawii, którym został Holender Adriaan Jacobovits de Szeged. Miał on za zadanie wspólnie z otwartym jesienią 2005 r. przedstawicielstwem Komisji Europejskiej w Kiszyniowie reprezentować interesy UE i wspierać prozachodnią orientację Mołdawii¹⁸.

W sporze o Naddniestrze UE jednoznacznie opowiedziała się po stronie Mołdawii. W 2003 r. wprowadziła zakaz wydawania wiz wjazdowych na jej terytorium dla przedstawicieli władz separatystycznej republiki i zażądała wycofania stamtąd rosyjskich oddziałów. Od 2005 r. rokowania toczyły się w poszerzonym składzie 5+2 (Mołdawia, Naddniestrze, Rosja, Ukraina, OBWE), a w charakterze obserwatorów zaproszono UE i USA. Wspomniana wcześniej rosyjska kontrakcja i podjęcie nieformalnych rozmów w formule 2+1 (Mołdawia, Naddniestrze i Rosja) spowodowały w 2006 r. impas w rokowaniach trwający, jak się okazało, 5 lat.

7 listopada 2005 r. na życzenie prezydentów Mołdawii i Ukrainy UE ustanowiła Misję Pomocy Granicznej dla Mołdawii i Ukrainy (European Union Border Assistance Mission to Moldova and Ukraine – EUBAM) z siedzibą w Odessie. Jej zadaniem było udaremnienie przemytu broni, ludzi i narkotyków z i do Naddniestrza¹⁹.

W wyniku wyborów parlamentarnych w sierpniu 2009 r. ster rządów w Mołdawii przeszedł w ręce prozachodniej koalicji, zorientowanej na bliską współpracę z UE, a prezydent Woronin miesiąc później złożył swój urząd. Czołowi przedstawiciele Sojuszu na rzecz Integracji Europejskiej – Vlad Filat z Partii Liberalno-Demokratycznej (PLDM), premier Mołdawii w latach 2009-2013, oraz z ramienia Demokratycznej Partii Mołdawii (PDM) jej przywódca, Vlad Plahotniuc, oligarcha i wiceprzewodniczący parlamentu w latach 2010-2013 – zapowiedzieli gruntowne reformy. Nie miały one zagrozić interesom najbogatszych, ale dokonały rzeczywistego postępu w zakresie

¹⁶ *Umowa o partnerstwie i współpracy między Wspólnotami Europejskimi i ich Państwami Członkowskimi a Republiką Mołdowy*, Dziennik Urzędowy L 181, 24/06/1998 P. 0003-0048, [online] [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/HTML/?uri=CELEX:21998A0624\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/HTML/?uri=CELEX:21998A0624(01)&from=EN), 21 III 2020.

¹⁷ Szerzej zob. M.J.W. Broich, *Der Wandel der Beziehungen zwischen der Europäischen Union und der Republik Moldau im Kontext der EU-Erweiterungspolitik*, Duisburg-Essen 2008, [online] https://duepublico2.uni-due.de/servlets/MCRFileNodeServlet/duepublico_derivate_00019967/Broich_Diss.pdf, 21 III 2020.

¹⁸ L. Taeschler, *Die EU und der Transnistrien-Konflikt*, Munich 2007, s. 57, [online] <https://www.grin.com/document/75616>, 31 III 2020.

¹⁹ M. Malek, *Der Konflikt...*, s. 31-32.

wolności i praw człowieka, reformy prawa wyborczego, wdrażania regulacji dających możliwości zawarcia umowy stowarzyszeniowej z UE²⁰.

W 2008 r. wygasł 10-letni okres obowiązywania Porozumienia o Partnerstwie i Współpracy. Zostało ono, zgodnie z jego postanowieniami, automatycznie przedłużone na rok 2009. W związku z wygaśnięciem PCA Mołdawia wysuwała postulat zawarcia nowej umowy o stowarzyszeniu z UE, która ustanawiałaby m.in. pogłębioną strefę wolnego handlu oraz zwalniałaby obywateli Mołdawii z obowiązku posiadania wiz do UE. Taką możliwość stworzyło zaproszenie Mołdawii w maju 2009 r. do udziału w unijnym programie Partnerstwa Wschodniego²¹.

4. MEMORANDUM Z MESEBERGU

Po wyborach parlamentarnych w Mołdawii w 2009 r. spośród państw unijnych najbardziej uaktywniły się Niemcy, wiążąc plany długotrwałego porozumienia w kwestii Naddniestrza z wyborem Dmitrija Miedwiediewa na prezydenta FR. W RFN wyrażano nadzieję, iż młody 43-letni technokrata wolny od ideologicznego zaciętrzewienia dokona rzeczywistej modernizacji Rosji i otworzy ją na gospodarczą i polityczną współpracę z Zachodem. Po wojnie gruzińsko-rosyjskiej w 2008 r. w Berlinie postulowano wzmocnienie niemieckiej i unijnej pomocy rozwojowej dla Europy Wschodniej i wyrażono zgodę na polsko-szwedzką inicjatywę Partnerstwa Wschodniego (PW). Dążono do stabilizacji tego regionu, otwarcie jednak w Berlinie sygnalizowano, że PW nie może mieć antyrosyjskiego ostrza, stanowić pierwszego etapu akcesji do Unii Europejskiej krajów wschodnioeuropejskich i być konkurencją dla preferowanego przez RFN unijnego programu wspierania Rosji – Partnerstwa dla Modernizacji (PdM)²².

W dniach 4-5 czerwca 2010 r. na nieformalnym spotkaniu kanclerz Angeli Merkel z prezydentem Dmitrijem Miedwiediewem na zamku Meseberg w Brandenburgii niemiecka przywódczyni zaproponowała, aby w interesie bezpieczeństwa europejskiego oba kraje wniosły również wkład w rozwiązanie problemów Naddniestrza. Wstępnie zakładano utworzenie struktury federacyjnej, gdzie separatystom miano przyznać odgórnie 5-15% mandatów w mołdawskim parlamencie. Propozycja ta od początku budziła spore wątpliwości, gdyż głosy parlamentarzystów z Naddniestrza i mołdawskich komunistów pozwalały na utworzenie prorosyjskiej parlamentarnej większości i utworzenie rządu opowiadającego się za ścisłą współpracą z Moskwą.

²⁰ K. Całus, *Państwo niedokończone. 25 lat mołdawskiej niepodległości*, Warszawa 2016, s. 75, [online] https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/prace_59_pl_25_lat_moldawskiej_net.pdf, 21 III 2020.

²¹ N. Adamczyk, *Proces wdrażania Partnerstwa Wschodniego Unii Europejskiej a problemy transformacji gospodarczej państw poradzieckich na przykładzie Mołdawii*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2019, nr 2, s. 149, [online] https://repozytorium.ka.edu.pl/bitstream/handle/11315/28175/ADAMCZYK_Proces_wdrazania_Partnerstwa_Wschodniego_2019.pdf?sequence=1&isAllowed=y, 20 III 2020.

²² S. Meister, M.-L. May, *Die Östliche Partnerschaft der EU – ein Kooperationsangebot mit Missverständnissen*, „DGAPstandpunkt” 2009, nr 7, s. 4.

Pójście *de facto* na rękę Rosji w Naddniestrzu wywołało w UE konsternację, którą pogłębiło wspólne niemiecko-rosyjskie memorandum proponujące utworzenie Unijno-Rosyjskiego Komitetu Politycznego i Bezpieczeństwa. Jego członkami mieliby być ministrowie spraw zagranicznych państw członkowskich UE oraz Rosji (Siergiej Ławrow) wraz z wysokim przedstawicielem UE ds. wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa (Catherine Ashton). Gremium to miałoby opracować zasady funkcjonowania cywilnego i wojskowego „mechanizmu zarządzania konfliktami” w Europie. RFN przedstawiła niemiecko-rosyjską inicjatywę 8 czerwca 2010 roku na forum Komitetu Politycznego i Bezpieczeństwa UE. Proponując podniesienie rangi obrad unijno-rosyjskich, RFN zamierzała doprowadzić do zacieśnienia współpracy UE–Rosja w sferze bezpieczeństwa, którą uważała za niewystarczającą, i wyjść naprzeciw propozycji Miedwediewa sprzed roku, kiedy zaapelował on o utworzenie nowej architektury bezpieczeństwa europejskiego²³.

W celu przetestowania potencjału dla współpracy w dziedzinie bezpieczeństwa UE–Rosja memorandum proponowało wspólne działania idące w kierunku *uzyskania postępu w rozwiązywaniu konfliktu w Naddniestrzu w istniejącym formacie 5+2*²⁴. Była to próba włączenia Rosji w proces stabilizacji tego regionu i przyznanie współpracy z nią wysokiej rangi.

W dniach 18-19 października 2010 r. w Deauville we Francji odbyło się pierwsze od 2006 r. trójstronne spotkanie przywódców Rosji, Niemiec i Francji. Jakkolwiek najważniejsze były rozmowy francusko-niemieckie na temat kryzysu finansowego strefy euro, zapowiedziano dążenie do pogłębienia współpracy UE–Rosja w sferze gospodarczej, polityki zagranicznej i bezpieczeństwa. We wspólnym francusko-niemiecko-rosyjskim oświadczeniu podkreślono wolę pogłębienia strategicznego partnerstwa UE–Rosja poprzez podjęcie wspólnych kroków mających na celu wprowadzenie reżimu bezwizowego, poprzez realizację PdM i pogłębienie współpracy w polityce zagranicznej i bezpieczeństwa, zwłaszcza pomiędzy FR i UE oraz FR i NATO. Miałoby to umożliwić postęp w rozwiązaniu zamrożonego konfliktu w Naddniestrzu²⁵.

7-9 września 2011 r. na nieformalnych rozmowach w bawarskim Bad Reichenhall spotkali się przedstawiciele „5” (Rosja, Ukraina, OBWE oraz USA i UE w charakterze

²³ *Deutsch-Russischer Gipfel: Merkel und Medwedew für Iran-Sanktionen*, „Der Spiegel” 2010, 5 VI, [online] <https://www.spiegel.de/politik/ausland/deutsch-russischer-gipfel-merkel-und-medwedew-fuer-iran-sanktionen-a-698951.html>, 21.III 2020; *Dmitri Medwedewes Besuch in Deutschland*, „RIA Novosti” 2010, 5 VI, [online] <http://de.rian.ru/world/20100605/126590194.html>, 23 III 2020.

²⁴ *Memorandum. Meeting of Chancellor Angela Merkel and President Dmitri Medvedev on 4-5 June 2010 in Meseberg*, [online] <https://russiaeu.ru/sites/default/files/user/files/2010-06-05-meseberg-memorandum.pdf>, 23 III 2020. Por. B. Koszel, *Meandry polityki niemieckiej wobec Rosji w okresie rządów prezydenta Dmitrija Miedwediewa (2008-2012)*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2017, nr 2, s. 106-107.

²⁵ *Statement for the France-Germany-Russia Summit in Deauville (18-19 October 2010) (final)*, Die Bundesregierung, [online] <https://archiv.bundesregierung.de/resource/blob/656922/478604/81cb5f-72d691edace00d9e33c67c5a27/2010-10-19-erklaerung-gipfeltreffen-deauville-eng-data.pdf?download=1>, 20 IV 2020.

obserwatorów) oraz „2” (Naddniestrze i Mołdawia), aby ustalić procedury późniejszych rokowań²⁶. Zgodnie z przyjętym harmonogramem w dniach 30 listopada – 1 grudnia 2011 r. w Wilnie doszło do uzgodnionego w Mesebergu pierwszego spotkania w formacie 5+2, które miało znowu bardziej formalny charakter.

Dobrym sygnałem z punktu widzenia UE było uruchomienie połączenia kolejowego pomiędzy Naddniestrzem i Mołdawią w marcu 2012 r. Rząd w Kiszyniowie wiązał z tym nadzieje na powiększenie ruchu towarowego przez Naddniestrze do ukraińskiej Odessy²⁷. Symptomy odwilży zawdzięczać należało również wyborowi w Mołdawii w marcu 2012 r. popieranego przez rządzący Sojusz na Rzecz Integracji Europejskiej Nicolae Timoftiego na prezydenta państwa, co zakończyło wieloletni wewnętrzny kryzys. Do zmian doszło również w Naddniestrzu, gdzie niespodziewanie utracił władzę sprawujący ją od 20 lat Igor Smirnow. Nowy prezydent (od 30 grudnia 2011) NRM Jewgienij Szewczuk, który prowadził kampanię pod hasłami poprawy relacji z Mołdawią, zadeklarował podjęcie działań na rzecz międzynarodowego uznania separatystycznej republiki oraz strategicznej współpracy z Rosją.

Zwycięstwo Szewczuka nie przysłańało daleko idącego uzależnienia tej samowładnej republiki od Moskwy ze względu na 70% deficyt budżetowy, brak rezerw budżetowych i surowcowe uzależnienie od Rosji. Szewczuk nie był w stanie prowadzić polityki niezależnej od Moskwy. Widać to było w lutym 2012 r., kiedy ogłosił, iż rubel rosyjski będzie funkcjonował w Naddniestrzu równoległe do rubla naddniestrzańskiego. Miałoby to doprowadzić do integracji obu gospodarek oraz do przełamania ekonomicznej izolacji Naddniestrza. Równoległe nowy prezydent Naddniestrza wznowił także negocjacje z Kiszyniowem, spotykając się z mołdawskim premierem Vladem Filatem. Obie strony przyjęły metodę małych kroków, dążąc do uregulowania najprostszych i najbardziej praktycznych aspektów współpracy²⁸.

Ku rozczarowaniu polityków UE już wkrótce okazało się, że Rosja niewiele zrobiła w 2012 r., aby pomóc w rozwiązaniu konfliktu, poza wyrażeniem zgody na formalne wznowienie rozmów w formacie 5+2. Wyznaczając w 2012 r. ekscentrycznego i konfliktowego byłego ambasadora przy NATO Dmitrija Rogozina w charakterze specjalnego wysłannika FR do Naddniestrza, Moskwa zasygnalizowała, że nie była zainteresowana dokonaniem prawdziwego postępu. Widoczne było natomiast, że systematycznie zwiększa swoją militarną i polityczną obecność w Osetii Południowej i Abchazji, a minister Siergiej Ławrow domagał się od gruzińskiego rządu uznania niepodległości obu prowincji. Nie było też żadnego postępu w sprawie konfliktu w Górskim Karabachu. W przeciwieństwie do UE Rosja uznała wyniki wyborów prezydenckich w Osetii Południowej i Abchazji, które miały miejsce po wyborach parlamentarnych na początku tego roku. Dopiero w 2014 r. dość nieoczekiwanie

²⁶ *Außenminister Westerwelle begrüßt Entschluss zur Wiederaufnahme offizieller 5+2-Verhandlungen*, Auswärtiges Amt, [online] <https://www.auswaertiges-amt.de/de/newsroom/110922-bm-transnistrien-verhandlungen/247192>, 26 III 2021.

²⁷ *Deutschlands stille Transnistrien-Diplomatie*, Deutsche Welle, 20 VI 2012, [online] <https://www.dw.com/de/deutschlands-stille-transnistrien-diplomatie/a-16037114>, 22 IV 2020.

²⁸ M. Lubicz-Miszewski, *Geneza, przebieg i próby...*, s. 135-136.

w związku z wydarzeniami na Ukrainie Rosja zaczęła domagać się przyspieszenia rozmów 5+2, których finałem – w jej ujęciu – powinno być ustanowienie specjalnego statusu Naddniestrza w jednolitej, suwerennej i neutralnej Mołdawii²⁹.

5. W CIENIU WYDARZEŃ NA UKRAINIE

Do 1940 r. Naddniestrze było częścią radzieckiej Ukrainy i po uzyskaniu niepodległości w 1991 r. pomysł ponownego złączenia z „macierzą” dla wielu polityków kijowskich pozostawał nadal atrakcyjną perspektywą, ale wobec olbrzymich trudności w innych obszarach był niemożliwy do wykonania. Po upadku obozu „pomarańczowych” wskutek wewnętrznych napięć i kłótni wybory prezydenckie w 2010 r. wygrał prorosyjski Wiktor Janukowycz. Początkowo ostrożny, próbujący kokietować zarówno Moskwę, jak i Brukselę, rozbudził nadzieje naddniestrzańskich separatystów na otwarcie granicy z Ukrainą. To jednak nie nastąpiło i mandat misji EUBAM w 2011 r. został przedłużony do 2015 r.³⁰

Podczas trzeciego szczytu Partnerstwa Wschodniego w Wilnie 28-29 listopada 2013 r. parafowano z Mołdawią i Gruzją umowy stowarzyszeniowe (AA – Association Agreement) wraz z umowami o pogłębionej strefie wolnego handlu (DCFTA – Deep and Comprehensive Free Trade Agreement). Przyjęty plan działania miał się koncentrować na możliwie szybkim podpisaniu i wdrażaniu AA/DCFTA z Mołdawią i Gruzją oraz w przypadku wszystkich państw partnerskich na procesie liberalizacji wizowej oraz rozwijaniu współpracy sektorowej³¹.

Pomimo parafowania w lipcu 2012 r. umowy stowarzyszeniowej Ukraina–UE nie doszło do jej podpisania i 21 listopada 2013 r. rząd Ukrainy ogłosił zawieszenie procesu przygotowań. Stało się to pod presją Rosji, która przeliczyła UE w obietnicach pomocy gospodarczej i finansowej. W wyniku protestów na ulicach Kijowa (Euromajdan) i innych miast w lutym 2014 r. doszło do obalenia prezydenta Janukowycza i powrotu do proeuropejskiej polityki Ukrainy³².

Na próby niezależnienia się Ukrainy od Moskwy zareagowano aneksją Krymu i oficjalnym przyłączeniem go do Rosji 18 marca 2014 r. na podstawie naprędce przeprowadzonego referendum, które odbyło się 16 marca.

W odpowiedzi na aneksję Krymu 19 marca UE i USA wprowadziły sankcje ekonomiczne wobec FR, zawiesiły jej udział w G8 i wprowadziły zakaz wjazdu na swoje

²⁹ „Format 5 plus 2”; *Ławrow zapowiada konsultacje ws. Naddniestrza*, TVP Info, 31 III 2014, [online] <http://www.tvp.info/14608754/format-5-plus-2-lawrow-zapowiada-konsultacje-ws-naddniestrza>, 21 IV 2020.

³⁰ V. Chiveri, *Die geopolitische Falle...*, s. 88.

³¹ R. Sadowski, *Szczyt w Wilnie: bez przełomu w Partnerstwie Wschodnim*, „Analizy”, 4 XII 2013, [online] <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2013-12-04/szczyt-w-wilnie-bez-przelomu-w-partnerstwie-wschodnim>, 21 IV 2020.

³² P. Stykowski, *Innenpolitische Gründe der Ukraine-Krise: Gleichzeitige Demokratisierung und Staatsbildung als Überforderung*, „Osteuropa” 2014, vol. 64, nr 5-6, s. 41-60.

terytorium dla prominentnych działaczy Kremla (UE dla 21, USA dla 31). 25 marca ogłoszono bojkot szczytu G8 w Soczi³³.

Perspektywa podpisania układu stowarzyszeniowego Mołdawii z UE spowodowała wzrost napięcia na linii Kiszyniów–Tyraspol–Moskwa. Parlament tego separatystycznego regionu Mołdawii zwrócił się do rosyjskich deputowanych, by przy modyfikowaniu ustawodawstwa z okazji aneksji Krymu stworzyli możliwość przyłączenia Naddniestrza do FR. Rosjanie jednak nie zdecydowali się na eskalację napięcia i nie podjęli na ten temat merytorycznej dyskusji. Równoległe na szeroką skalę w rosyjskich mediach podjęto ofensywę propagandową mającą zniechęcić Mołdawię do zbliżenia z UE³⁴.

Rząd mołdawski początkowo skrytykował otwarcie aneksję Krymu, ale wobec groźby zaostżenia sankcji gospodarczych ze strony Rosji i uzależnienia od dostaw surowców energetycznych krytykę tę szybko wytłumiono. Dodatkowym zagrożeniem było wydanie już w lutym 2014 r. przez rosyjskie władze specjalnego dekretu umożliwiającego szybsze nabywanie obywatelstwa rosyjskiego przez mieszkańców byłych radzieckich republik, co dotyczyć miało przede wszystkim Krymu, ale rozciągało się też na mieszkańców Naddniestrza. Społeczeństwo było podzielone; połowa domagała się dalszego zbliżenia do UE, a pozostali widzieli Mołdawię w tworzonej pod patronatem Moskwy Unii Eurazjatyckiej. Na początku 2014 r. odbyło się jawnie popierane przez Rosję i nieuznane przez rząd w Kiszyniowie referendum w Gagauzji, gdzie prawie wszyscy mieszkańcy opowiedzieli się przeciwko integracji z UE i przystąpieniu do unii celnej z Rosją³⁵.

W zaistniałej sytuacji w UE uznano, że należy dołożyć wszelkich starań, aby w Mołdawii nie powtórzył się scenariusz znany z Krymu. Perspektywa wykorzystania rosyjskich żołnierzy stacjonujących w Naddniestrzu w charakterze „sił pokojowych” i organizacji prorosyjskich separatystów w Gagauzji do sprowokowania procesu destabilizacji Mołdawii stawiała pytanie o dalsze losy Partnerstwa Wschodniego. W tej sytuacji na wzrost przyjęto, że po prawie czterech latach Mołdawia jest pierwszym krajem PW, który spełnił wszystkie wymogi wprowadzenia ruchu bezwizowego. Zgodnie ze złożoną obietnicą 28 kwietnia 2014 r. Mołdawianom zniesione zostały wize na podróże (do 90 dni) do krajów UE, z czego skorzystało ponad milion obywateli. Daleko większe znaczenie miało podpisanie 27 czerwca 2014 r. umowy stowarzyszeniowej jednocześnie z Ukrainą, Gruzją i Mołdawią. W obawie przed presją ze strony Rosji UE przyspieszyła podpisanie umowy z Mołdawią, która wstępnie planowana była na sierpień 2014 r.³⁶

³³ A. Rinke, *Wie Putin Berlin verlor. Moskaus Annexion der Krim hat die deutsche Russland-Politik verändert*, „Internationale Politik” 2014, nr 3, s. 33-45.

³⁴ F. Schmidt, *Russlands nächster Beitrittskandidat*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung” 2014, 18 III, [online] <https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/transnistrien-will-in-die-russische-foederation-12851911.html>, 16 III 2020.

³⁵ A. Poczobut, *Antyeuropejski bunt w Mołdawii. W niedzielę referendum w zbuntowanej Gagauzji*, „Gazeta Wyborcza” 2014, 1 II, [online] https://wyborcza.pl/1,75399,15382859,Antyeuropejski_bunt_w_Moldawii__W_niedziele_referendum.html?disableRedirects=true.

³⁶ *Układ o stowarzyszeniu między Unią Europejską i Europejską Wspólnotą Energii Atomowej oraz ich państwami członkowskimi, z jednej strony, a Republiką Mołdawii, z drugiej strony*, Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej L 260/4, [online] [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0830\(01\)&from=pl](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0830(01)&from=pl), 25 II 2021.

W 2015 r. perspektywa „rozwiązania krymskiego” w przypadku Mołdawii straciła na znaczeniu. Z uwagi na ułatwienia wizowe i wsparcie finansowe UE stała się ona nawet potencjalnym atrakcyjnym partnerem dla mieszkańców Naddniestrza. Po negocjacjach między Brukselą, Kiszyniowem i Tyraspołem Rada Stowarzyszenia UE–Republika Mołdawii zadecydowała 18 grudnia 2015 r. o rozszerzeniu strefy wolnego handlu na całe terytorium Mołdawii, tak aby NRM mogła korzystać z preferencji handlowych układu DCFTA i umowy stowarzyszeniowej. Było to istotne, ponieważ ze względu na zachodnie sankcje pomoc rosyjska dla separatystów została zredukowana. Obywatele zaczęli otrzymywać tylko 70% emerytur i pensji. Co więcej, współpraca Mołdawii z nowymi władzami Ukrainy zaowocowała wprowadzeniem 1 września 2015 r. blokady Naddniestrza pod pretekstem ukrócenia przemytu. Zakaz w istotny sposób ograniczył kontakty mieszkańców tej zbuntowanej mołdawskiej prowincji ze światem zewnętrznym. Ukraina zapowiedziała wręcz wybudowanie muru na granicy z Naddniestrzem, by ukrócić przemyt, który od dawna był głównym źródłem dochodów naddniestrzańskich elit³⁷.

Czwarty szczyt PW w Rydze (21-22 maja 2015), na którym jego członkowie występowali w formule 3+3 – państwa stowarzyszone (Gruzja, Ukraina i Mołdawia) oraz niestowarzyszone (Armenia, Azerbejdżan, Białoruś) – nie pozostawił złudzeń co do perspektywy ich członkostwa w UE. Rosja przed szczytem ostrzegła, aby nie stawiać byłych republik ZSRR przed wyborem Rosja albo Unia Europejska. Pomimo wsparcia ze strony Szwecji, Polski i państw bałtyckich większość unijnych krajów wsparła deklarację kanclerz Angeli Merkel – przytoczoną wcześniej przez wyjazd do Rygi w niemieckim Bundestagu – że PW nie jest instrumentem poszerzania UE, lecz tylko „zbliżania” ich do tej organizacji³⁸.

Po wielogodzinnych sporach w końcowej deklaracji udało się powtórzyć tylko zapewnienie o „uznaniu europejskich aspiracji” i „poszanowaniu europejskiego wyboru” tych krajów Partnerstwa, które podpisały umowy stowarzyszeniowe z Unią. Wielu członków UE dążyło do rozwodnienia tego zapisu, ale kluczowy okazał się sygnał z otoczenia kanclerz Merkel, że Ryga nie może stać się wyraźnym krokiem w tył w stosunku do poprzednich ustaleń³⁹.

6. UTRWALENIE STATUS QUO

Od 2015 r. największy wpływ na funkcjonowanie mołdawskiego państwa miał oligarcha Vlad Plahotniuc, przewodniczący rządzącej Partii Demokratycznej. Nie sprawował

³⁷ A. Poczobut, *Ukraińsko-mołdawska blokada Naddniestrza*, „Gazeta Wyborcza” 2015, 1 IX, [online] <https://wyborcza.pl/1,75399,18667003,ukraińsko-mołdawska-blokada-naddniestrza.html?disableRedirects=true>, 16 III 2020.

³⁸ *Merkel dämpft Hoffnungen östlicher Staaten auf EU-Beitritt*, „Deutsche Welle”, [online] <https://www.dw.com/de/merkel-d%C3%A4mpft-hoffnungen-%C3%B6stlicher-staaten-auf-eu-beitritt/a-18464821>, 20 IV 2020.

³⁹ *Joint Declaration of the Eastern Partnership Summit (Riga, 21-22 May 2015)*, [online] <https://www.consilium.europa.eu/media/21526/riga-declaration-220515-final.pdf>, 20 IV 2020.

on jednak żadnego stanowiska państwowego, gdyż premierem był jego protegowany Pavel Filip. Partia Plahotniuca opowiadała się za kierunkiem proeuropejskim, posługiwała się silnie antyrosyjską retoryką oraz podejmowała antyrosyjskie inicjatywy, jednocześnie jednak faktycznie współpracując z prorosyjską Partią Socjalistów Republiki Mołdawii (PSRM). Jak się szybko okazało, Plahotniuc w istocie blokował reformy proeuropejskie i oligarchizował system polityczny. W latach 2012-2014 z tamtejszego systemu bankowego zniknął miliard dolarów, a Mołdawia uznawana była za jedno z najbardziej skorumpowanych państw w Europie⁴⁰.

Wewnętrzne osłabienie i częste roszady w rządzie Mołdawii były na rękę Rosji, która nie mogła się pogodzić z podpisaniem przez Kiszyniów umowy stowarzyszeniowej. Nasiliła się kampania propagandowa rosyjskich mediów. Wspierano separatystów z północy kraju, którzy domagali się referendum w sprawie autonomii, i prorosyjskie partie polityczne. Zabroniono wjazdu na terytorium FR kilkudziesięciu mołdawskim gasterarbeiterom, sugerując jeszcze większe restrykcje. W Rosji pracowało 400 000 Mołdawian, którzy rocznie przekazywali do ojczyzny 1,5 mld euro, co stanowiło 60% wszystkich przekazów zagranicznych. Prymitywny antyukraiński i antyunijny przekaz obecny w rosyjskich mediach w Mołdawii zmusił władze do cofnięcia licencji stacji telewizyjnej Rossija 24 i nałożenia kar finansowych na pozostałe rosyjskie środki przekazu. Wzmocniono kontrole na lotnisku w Kiszyniowie, obawiając się przenikania do Naddniestrza rosyjskich ochotników⁴¹.

W listopadzie 2016 r. w pierwszych bezpośrednich wyborach prezydenckich w Mołdawii wygrał wywodzący się z Partii Socjalistów Igor Dodon, który nigdy nie ukrywał, że ma prorosyjskie poglądy. Jako prezydent wchodził w konflikt z prozachodnim rządem zdominowanym przez Demokratyczną Partię Mołdawii, odmawiając podpisywania uchwalanych przez parlament ustaw. Zyskał popularność, gdyż obiecywał, że doprowadzi do zniesienia rosyjskich sankcji na mołdawskie wino i produkty spożywcze oraz szykan w stosunku do mołdawskich gasterarbeiterów w Rosji. Podczas swojej wizyty w Moskwie w styczniu 2017 r. sugerował, że Mołdawia zbyt pochopnie podpisała umowę stowarzyszeniową z UE i że podejmie on wysiłki w celu jej anulowania. W kolejnych miesiącach przekonywał, że unijna pomoc powinna być wstrzymana, ponieważ służy tylko umacnianiu się władzy oligarchów. Wykluczał jakiegokolwiek próby zbliżenia Mołdawii do NATO, a jego antyzachodniość i niechęć do UE miała stworzyć podwaliny dla strategicznego sojuszu rosyjsko-mołdawskiego⁴².

Na piątym szczycie PW 24 listopada 2017 r. w Brukseli została podpisana wspólna deklaracja, która zapowiadała kontynuację działań przyjętych w Rydze. Większy nacisk

⁴⁰ M. Potocki, Z. Parafianowicz, *Vladimir Plahotniuc. Ballada o człowieku, który ukradł państwo*, „Dziennik Gazeta Prawna” 2016, 28 X, [online] <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/artykuly/9-88366,moldawia-vladimir-plahotniuc-czlowiek-ktory-ukradl-panstwo.html>, 21 III 2020.

⁴¹ K. Büscher, *Der Transnistrienkonflikt im Lichte der Krise um die Ukraine*, [w:] *Nicht eingefroren! Die ungelösten Konflikte um Transnistrien, Abchasien, Südossetien und Berg-Karabach im Lichte der Krise um die Ukraine*, red. S. Fischer, „SWP-Studie” 2016, nr 13, s. 35, [online] https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/studien/2016S13_fhs.pdf, 20 III 2020.

⁴² A. Miarka, *Stosunki mołdawsko-rosyjskie w drugiej dekadzie XXI wieku*, „Przegląd Wschodnioeuropejski” 2018, vol. 9, nr 1, s. 132.

położono jednak na praktyczne udogodnienia, jakie projekt powinien przynosić obywatelom państw partnerskich. W związku z tym zatwierdzono plan działania zawierający listę 20 kluczowych celów przeznaczonych do realizacji do 2020 r. W deklaracji znalazły się w słowa o uznaniu europejskich aspiracji Ukrainy, Mołdawii, Gruzji, Armenii, Azerbejdżanu i Białorusi, ale nie było nic o ewentualnej europejskiej perspektywie któregośkolwiek z tych krajów. Przeciwnie były tradycyjnie Francja, Irlandia, Portugalia, Hiszpania i Holandia, które nawet nie przysłały na szczyt delegacji na najwyższym szczeblu. UE potwierdziła, że nadal jest gotowa wspierać integralność terytorialną, niepodległość i suwerenność wszystkich swoich partnerów, i zaapelowała o odnowienie wysiłków na rzecz pokojowego i zgodnego z prawem międzynarodowym rozwiązania nierozstrzygniętych konfliktów w regionie⁴³.

Trzy dni później (27 listopada) w Wiedniu odbyła się kolejna runda negocjacyjna w formacie 5+2. Podczas spotkania obie strony potwierdziły oficjalnie wcześniejsze uzgodnienia, a także zobowiązały się do rozwiązania w ciągu najbliższych miesięcy kolejnych istotnych problemów dwustronnych, w tym m.in. wprowadzenia jednolitych (dla Mołdawii i Naddniestrza) tablic rejestracyjnych, umożliwiających legalne poruszanie się poza granicami Mołdawii samochodom zarejestrowanym w separatystycznym regionie⁴⁴.

Trudna sytuacja wewnętrzna w Mołdawii, gdzie nasilały się prorosyjskie i antyunijne wystąpienia prezydenta Dodona, stała się powodem zwołania 26 lutego 2018 r. spotkania ministrów spraw zagranicznych UE. W konkluzjach Rada UE potwierdziła wolę zacieśniania więzi politycznych i integracji gospodarczej UE–Mołdawia poprzez bliską partnerską współpracę na podstawie układu stowarzyszeniowego⁴⁵.

Nie ulega wątpliwości, że dla procesu wewnętrznej stabilizacji Mołdawii i dokonania rzeczywistego przełomu w negocjacjach na temat reintegracji z Naddniestrzem głównym zagrożeniem była obecność oddziałów armii rosyjskiej w zbuntowanej republice. Miały one blokować prozachodnie aspiracje Mołdawii, ale też szachować Ukrainę i pobliską, należącą do NATO Rumunię. Rosyjskie siły liczyły dwa bataliony piechoty zmotoryzowanej (ok. 1500-1700 żołnierzy), z których jeden (ok. 400 żołnierzy) stacjonował w Naddniestrzu na podstawie umowy z 1992 r. w charakterze sił pokojowych. Pozostali rosyjscy wojskowi wchodzili w skład tzw. Operacyjnej Grupy Rosyjskich Wojsk.

Jak wspomniano, Rosja systematycznie odrzucała lub ignorowała propozycje wycofania swoich oddziałów z separatystycznej republiki. 23 czerwca 2018 r. po raz kolejny

⁴³ *Szczyt Partnerstwa Wschodniego 2017: Razem możemy więcej*, Komisja Europejska, 24 XI 2017, [online] https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/pl/IP_17_4845, 21 IV 2020; *Szczyt Partnerstwa Wschodniego (24 listopada 2017)*, Rada Europejska. Rada Unii Europejskiej, 24 XI 2017, [online] <https://www.consilium.europa.eu/pl/eapsummit/>, 24 IV 2020.

⁴⁴ K. Catus, *Naddniestrze wejdzie w skład Mołdawii? Kulisy porozumienia moldawsko-naddniestrzańskie*, [online] <https://www.eastbook.eu/2017/12/07/naddniestrze-wejdzie-w-sklad-moldawii-kulisy-porozumienia-moldawsko-naddniestrzanskigo/>, 21 IV 2020.

⁴⁵ *Mołdawia: Rada przyjmuje konkluzje*, Rada Europejska. Rada Unii Europejskiej, 26 II 2018, [online] <https://www.consilium.europa.eu/pl/press/press-releases/2018/02/26/moldova-council-adopts-conclusions/>, 21 IV 2020.

odrzucała rezolucję ONZ w tej sprawie. Kiedy podczas posiedzenia Zgromadzenia Parlamentarnego OBWE, które odbyło się 11 lipca 2018 r., została przyjęta rezolucja w kwestii *całkowitego wycofania zagranicznych sił zbrojnych z terytorium Republiki Mołdawii*, rosyjska delegacja demonstracyjnie opuściła salę posiedzeń na znak protestu⁴⁶.

W wyborach parlamentarnych w Mołdawii 24 lutego 2019 r. wygrała prorosyjska Partia Socjalistów, która nie mając większości potrzebnej do utworzenia rządu, niespodziewanie weszła w koalicję z proeuropejskim antyestablishmentowym blokiem ACUM („Teraz”). Rządząca dotąd Partia Demokratyczna była dopiero trzecia. Szefową nowego rządu, któremu nie wrócono dłuższego trwania, została liderka ACUM Maia Sandu.

Utworzenie dość egzotycznego gabinetu nie byłoby możliwe bez zewnętrznej interwencji. 3 czerwca 2019 r. do Kiszyniowa przyjechali wicepremier Rosji i przedstawiciel prezydenta ds. Mołdawii Dmitrij Kozak, przedstawiciel Departamentu Stanu USA ds. Europy Wschodniej Bradley Freden i komisarz UE do spraw rozszerzenia Johannes Hahn. Każdy z nich odbył serię spotkań z mołdawskimi politykami, efektem czego był powrót do negocjacji koalicyjnych między prorosyjskimi socjalistami i ACUM. Zakończyły się one wyłonieniem nowego rządu i obaleniem wszechwładzy Plahotniuca, który 14 czerwca wyjechał z kraju, a oddani mu sędziowie Sądu Konstytucyjnego podali się do dymisji⁴⁷.

Nowy rząd opowiedział się za proeuropejskim kursem przy jednoczesnym zachowaniu dobrych relacji z Rosją. Za główne zadanie uznał walkę z korupcją i w tym zakresie mógł liczyć na poparcie Brukseli. Komisja Europejska szybko podpisała umowę w sprawie finansowego wsparcia wynoszącego 40 mln euro (w pierwszej transzy 14,54 mln), a Niemcy dodatkowo ze swej strony już wcześniej zadeklarowały pomoc w wysokości 14 mln euro z przeznaczeniem na pomoc rozwojową w obszarach: *demokracja, społeczeństwo cywilne, służba publiczna i decentralizacja*⁴⁸.

Nowa koalicja uwzględniająca interesy Rosji i UE była dobrze postrzegana w Brukseli, USA, NATO i Międzynarodowym Funduszu Walutowym. Nie przetrwała jednak długo. Spór o procedurę mianowania kandydatów na stanowisko prokuratora generalnego doprowadził do upadku rządu Sandu po wypowiedzeniu koalicji przez prorosyjską Partię Socjalistów. Uformowany 14 listopada 2019 r. nowy mniejszościowy rząd Mołdawii na czele z Ionem Chicu, formalnie bezpartyjny, w istocie był kontrolowany

⁴⁶ M. Kacewicz, *ONZ wzywa Rosję, by wycofała wojsko z Naddniestrza, a Moskwa odmawia*, Belsat, 26 VI 2018, [online] <https://belsat.eu/pl/news/onz-wzywa-rosje-by-wycofala-wojsko-z-naddniestrza-a-moskwa-odmawia/>, 21 IV 2020; *Zgromadzenie Parlamentarne OBWE uchwaliło rezolucję o wycofaniu rosyjskich sił pokojowych z Naddniestrza*, Studium Europy Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego, 14 VII 2018, [online] <https://studium.uw.edu.pl/zgromadzenie-parlamentarne-obwe-uchwalilo-rezolucje-o-wycofaniu-rosyjskich-sil-pokojowych-z-naddniestrza/>, 21 IV 2020.

⁴⁷ M. Kucharczyk, *Na drodze do Europy? Mołdawia miesiąc po zmianie rządu*, EURAKTIV.pl, 17 VII 2019, [online] <https://www.euractiv.pl/section/polityka-wewnetrzna/news/moldawia-miesiac-po-zmianie-rzadu-na-drozdze-do-europy/>, 21 IV 2020; tenże, *Mołdawia rozdarta między Rosją a Unią Europejską*, EURAKTIV.pl, 30 VII 2019, [online] <https://www.euractiv.pl/section/polityka-zagraniczna-ue/news/moldawia-rozdarta-miedzy-rosje-i-unie-europejska/>, 21 IV 2020.

⁴⁸ *Moldau: Beziehungen zu Deutschland*, Auswärtiges Amt, 10 II 2021, [online] <https://www.auswaertiges-amt.de/de/aussenpolitik/laender/moldau-node/-/201938>, 22 IV 2020.

przez prezydenta Igora Dodona oraz PSRM. Przejęcie władzy przez tę partię oznaczało zahamowanie reform, pogorszenie relacji z Zachodem i zatrzymanie dochodzeń w sprawach korupcyjnych. Deklarowana przez rząd oraz prezydenta Dodona wielowektorowa polityka mająca na celu utrzymanie dobrych stosunków zarówno z Rosją, jak i UE w praktyce zwiększała wpływy Kremla w Mołdawii⁴⁹.

Była premier nie złożyła broni i zapowiedziała swój start w wyborach prezydenckich w 2020 r. W nowej kampanii wyborczej Sandu silnie akcentowała prounijną i antyrosyjską orientację. Powtarzała, że kontyngent rosyjski musi być wyprowadzony z Naddniestrza i zastąpiony przez siły pokojowe pod egidą ONZ lub OBWE. 15 listopada 2020 r. w drugiej turze wygrała z dotychczasowym prezydentem Dodonem (57,72%). Obiecała doprowadzić do wyborów parlamentarnych, które wyłoniłyby stabilną, koalicyjną, proeuropejską większość⁵⁰.

KONKLUZJE

Działania Unii Europejskiej nadal wspierają proeuropejski kurs Mołdawii, starają się chronić ją przed dryfowaniem w stronę Rosji, ale jest to zadanie skazane na niepowodzenie. Mając świadomość, że na członkostwo w UE nie ma co liczyć, obywatele Mołdawii, jak i Naddniestrza dobrze się odnajdują w istniejącej rzeczywistości. Proeuropejscy demokraci i prorosyjscy socjaliści są w równym stopniu skorumpowani, skompromitowani i nierzadko powiązani ze sobą najróżniejszymi biznesami. Znaczna część klasy politycznej nie dąży do członkostwa w UE, bo oznaczałoby to konieczność reform, większej transparentności, która zaszkodziłaby ich finansowym interesom. Pomimo że część dalszych i bliższych sąsiadów będących na podobnym poziomie rozwoju jak Mołdawia (Albania, Czarnogóra, Macedonia Północna) stała się członkami NATO, to blisko połowa mieszkańców tego państwa jest przeciwko przystąpieniu do Sojuszu Północnoatlantyckiego, wiedząc, że byłoby to negatywnie odebrane w Moskwie, i popiera konstytucyjny zapis o neutralności⁵¹.

Paradoksalnie największym zwolennikiem połączenia Naddniestrza z Mołdawią w 2020 r. stała się Rosja. Nie uznała ona niepodległości tej separatystycznej republiki, ale zastrzegła, że zjednoczenie musiałyby się dokonać na rosyjskich warunkach. W bliżej nieokreślonej federacji prorosyjskie i zinfiltrowane przez rosyjskie służby Naddniestrze

⁴⁹ K. Całus, *Pozorna wielowektorowość. Mołdawia pod rządami socjalistów*, „Komentarze OSW” 2020, 28 II, nr 321, [online] <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2020-02-28/pozorna-wielowektorowosc-moldawia-pod-rzadami-socjalistow>, 21 IV 2020. Por. A. Miarka, *Wyzwania dla Mołdawii na drodze do partycypacji w Unii Europejskiej. Wybrane zagadnienia*, „Przegląd Zachodni” 2019, nr 4, s. 192.

⁵⁰ W. Radziwinowicz, *Proeuropejska Maia Sandu wygrywa wybory prezydenckie w Mołdawii*, „Gazeta Wyborcza” 2019, 16 XI, [online] <https://wyborcza.pl/7,75399,26514620,proeuropejska-maia-sandu-wygrywa-wybory-prezydenckie-w-moldawii.html>.

⁵¹ *Mołdawia: Większość obywateli przeciw przystąpieniu do NATO*, „Rzeczpospolita” 2019, 23 IX, [online] <https://www.rp.pl/Polityka/190929758-Moldawia-Wiekszosc-obywateli-przeciw-przystapieniu-do-NATO.html>, 15 III 2020.

miałoby współdecydować o polityce zagranicznej Mołdawii, co zablokowałoby jakiegokolwiek próby integracji z NATO czy UE. Co więcej, Rosja nie musiałaby przysyłać do Naddniestrza *de facto* darmowego gazu i wspierać bezpośrednio jego budżetu. Ciężar utrzymania tego regionu spadłby na barki Mołdawii⁵².

Nie ulega wątpliwości, że w Europie mało kto pamięta o zamrożonym konflikcie o Naddniestrze. Po krótkim okresie walk zbrojnych w początkach lat 90. XX w. nie kumulował on więcej międzynarodowego napięcia i nie przykuwał uwagi międzynarodowej opinii publicznej. Brak aktów fizycznej przemocy i drobne spięcia na tle gospodarczym i prawnym sprzyjały zachodniej obojętności wobec problemów Naddniestrza.

BIBLIOGRAFIA

- Adamczyk N., *Proces wdrażania Partnerstwa Wschodniego Unii Europejskiej a problemy transformacji gospodarczej państw poradzieckich na przykładzie Mołdawii*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2019, nr 2, [online] https://repozytorium.ka.edu.pl/bitstream/handle/11315/28175/ADAMCZYK_Proces_wdrazania_Partnersstwa_Wschodniego_2019.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
- Außenminister Westerwelle begrüßt Entschluss zur Wiederaufnahme offizieller 5+2-Verhandlungen*, Auswärtiges Amt, [online] <https://www.auswaertiges-amt.de/de/newsroom/110922-bm-transnistrien-verhandlungen/247192>.
- Broich M.J.W., *Der Wandel der Beziehungen zwischen der Europäischen Union und der Republik Moldau im Kontext der EU-Erweiterungspolitik*, Duisburg-Essen 2008, [online] https://duepublico2.uni-due.de/servlets/MCRFileNodeServlet/duepublico_derivate_00019967/Broich_Diss.pdf.
- Büscher K., *Separatismus in Transnistrien Die „PMR“ zwischen Rußland und Moldova*, „Osteuropa” 1996, vol. 46, nr 9.
- Büscher K., *Der Transnistrienkonflikt im Lichte der Krise um die Ukraine*, [w:] *Nicht eingefroren! Die ungelösten Konflikte um Transnistrien, Abchasien, Südossetien und Berg-Karabach im Lichte der Krise um die Ukraine*, red. S. Fischer, „SWP-Studie” 2016, nr 13, [online] https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/studien/2016S13_fhs.pdf.
- Całus K., *Państwo niedokończzone. 25 lat mołdawskiej niepodległości*, Warszawa 2016, [online] https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/prace_59_pl_25_lat_moldawskiej_net.pdf.
- Całus K., *Naddniestrze wejdzie w skład Mołdawii? Kulisy porozumienia mołdawsko-naddniestrzańskiego*, [online] <https://www.eastbook.eu/2017/12/07/naddniestrze-wejdzie-wsklad-moldawii-kulisy-porozumienia-moldawsko-naddniestrzanskiego>.
- Całus K., *Pozorna wielowektorowość. Mołdawia pod rządami socjalistów*, „Komentarze OSW” 2020, 28 II, nr 321, [online] <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2020-02-28/pozorna-wielowektorowosc-moldawia-pod-rzadami-socjalistow>.
- Całus K., *Mołdawia. Państwo niekonieczne*, Wołowiec 2020.

⁵² Szerzej zob. K. Całus, *Mołdawia. Państwo niekonieczne*, Wołowiec 2020.

- Chiveri V., *Die geopolitische Falle im Transnistrien-Konflikt*, Wien 2012, Diplomarbeit, Universität Wien. Fakultät für Sozialwissenschaften, [online] http://othes.univie.ac.at/18516/1/2012-02-11_0501125.pdf.
- Darski J., *Rumunia. Historia, współczesność, konflikty narodowe*, Warszawa 1994.
- Deutschlands stille Transnistrien-Diplomatie*, Deutsche Welle, 20 VI 2012, [online] <https://www.dw.com/de/deutschlands-stille-transnistrien-diplomatie/a-16037114>.
- Dima N., *The Moldavian-Dnestr Republic: A Geo-Political Game*, „The Journal of Social, Political, and Economic Studies” 1999, vol. 24, nr 1.
- Deutsch-Russischer Gipfel: Merkel und Medwedew für Iran-Sanktionen*, „Der Spiegel” 2010, 5 VI, [online] <https://www.spiegel.de/politik/ausland/deutsch-russischer-gipfel-merkel-und-medwedew-fuer-iran-sanktionen-a-698951.html>.
- Dmitri Medwedews Besuch in Deutschland*, „RIA Novosti” 2010, 5 VI, [online] <http://de.rian.ru/world/20100605/126590194.html>.
- „Format 5 plus 2”; *Lawrow zapowiada konsultacje ws. Naddniestrza*, TVP Info, 31 III 2014, [online] <http://www.tvp.info/14608754/format-5-plus-2-lawrow-zapowiada-konsultacje-ws-naddniestrza>.
- Gil A., *Geneza Mołdawskiej Autonomicznej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej*, [w:] *Konflikt niskiej intensywności w Naddniestrzu*, red. M. Pietras, M. Celewicz, J. Kłoczowski, Lublin 2006.
- Joint Declaration of the Eastern Partnership Summit (Riga, 21-22 May 2015)*, [online] <https://www.consilium.europa.eu/media/21526/riga-declaration-220515-final.pdf>.
- Kaciewicz M., *ONZ wzywa Rosję, by wycofała wojsko z Naddniestrza, a Moskwa odmawia*, Bel-sat, 26 VI 2018, [online] <https://belsat.eu/pl/news/onz-wzywa-rosje-by-wycofala-wojsko-z-naddniestrza-a-moskwa-odmawia/>.
- Kastory A., *Rozbiór Rumunii w 1940 roku*, Warszawa 2002.
- Koszal B., *Meandry polityki niemieckiej wobec Rosji w okresie rządów prezydenta Dmitrija Miedwiediewa (2008-2012)*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2017, nr 2.
- Kucharczyk M., *Na drodze do Europy? Mołdawia miesiąc po zmianie rządu*, EURAKTIV.pl, 17 VII 2019, [online] <https://www.euractiv.pl/section/polityka-wewnetrzna/news/moldawia-miesiac-po-zmianie-rzadu-na-drozdze-do-europy/>.
- Kucharczyk M., *Mołdawia rozdarta między Rosję a Unię Europejską*, EURAKTIV.pl, 30 VII 2019, [online] <https://www.euractiv.pl/section/polityka-zagraniczna-ue/news/moldawia-rozdarta-miedzy-rosje-i-unie-europejska/>.
- Lubicz-Miszewski M., *Geneza, przebieg i próby przezwyciężenia konfliktu o Naddniestrze*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Oficerskiej Wojsk Łądowych” 2012, vol. 165, nr 3.
- Malek M., *Der Konflikt im Dnjestr-Gebiet (Moldova). Analyse und Dokumente*, Wien 2006.
- Meister S., May M.-L., *Die Östliche Partnerschaft der EU – ein Kooperationsangebot mit Missverständnissen*, „DGAPstandpunkt” 2009, nr 7.
- Memorandum. Meeting of Chancellor Angela Merkel and President Dmitri Medvedev on 4-5 June 2010 in Meseberg*, [online] <https://russiaeu.ru/sites/default/files/user/files/2010-06-05-meseberg-memorandum.pdf>.
- Merkel dämpft Hoffnungen östlicher Staaten auf EU-Beitritt*, „Deutsche Welle”, [online] <https://www.dw.com/de/merkel-d%C3%A4mpft-hoffnungen-%C3%B6stlicher-staaten-auf-eu-beitritt/a-18464821>.

- Miarka A., *Stosunki moldawsko-rosyjskie w drugiej dekadzie XXI wieku*, „Przegląd Wschodnioeuropejski” 2018, vol. 9, nr 1, <https://doi.org/10.31648/pw.3395>.
- Miarka A., *Wyzwania dla Mołdawii na drodze do partycypacji w Unii Europejskiej. Wybrane zagadnienia*, „Przegląd Zachodni” 2019, nr 4.
- Moldau: *Beziehungen zu Deutschland*, Auswärtiges Amt, 10 II 2021, [online] <https://www.auswaertiges-amt.de/de/aussenpolitik/laender/moldau-node/-/201938>.
- Mołdawia: *Rada przyjmuje konkluzje*, Rada Europejska. Rada Unii Europejskiej, 26 II 2018, [online] <https://www.consilium.europa.eu/pl/press/press-releases/2018/02/26/moldova-council-adopts-conclusions/>.
- Mołdawia: *Większość obywateli przeciw przystąpieniu do NATO*, „Rzeczpospolita” 2019, 23 IX, [online] <https://www.rp.pl/Polityka/190929758-Moldawia-Wiekszosc-obywateli-przeciw-przystapieniu-do-NATO.html>.
- Noack D.X., *Transnistrien im Fokus der Großmächte*, „Ausdruck.Magazin der Informationsstelle Militarisierung e.V.”, 2012, nr 56, [online] http://www.imi-online.de/download/Ausdruck_oktober2012_web.pdf.
- Neukirch C., *Krisenmanagement – Wiederaufnahme des Prozesses: die OSZE-Mission in Moldau 2004/2005*, [w:] *OSZE-Jahrbuch 2005. Jahrbuch zur Organisation für Sicherheit und Zusammenarbeit in Europa (OSZE)*, red. Institut für Friedensforschung und Sicherheitspolitik an der Universität Hamburg, Baden-Baden 2006.
- Oancea G.D., *Mythen und Vergangenheit. Rumänien nach der Wende*, München 2005.
- Oleksy P., *Mołdawski nacjonalizm vs. naddniestrzańska państwowotwórczość — przestanki społecznej mobilizacji w konflikcie naddniestrzańskim*, „Sensus Historiae” 2013, vol. XI, nr 2.
- Oleksy P., *Wspólnota z przypadku. Studium tożsamości mieszkańców Naddniestrza*, Gniezno 2016.
- Poczobut A., *Antyeuropejski bunt w Mołdawii. W niedzielę referendum w zbuntowanej Gagauzji*, „Gazeta Wyborcza” 2014, 1 II, [online] https://wyborcza.pl/1,75399,15382859,Antyeuropejski_bunt_w_Moldawii__W_niedziele_referendum.html.
- Poczobut A., *Ukraińsko-mołdawska blokada Naddniestrza*, „Gazeta Wyborcza” 2014, 1 IX, [online] <https://wyborcza.pl/1,75399,18667003,ukrainsko-moldawska-blokada-naddniestrza.html>.
- Potocki M., Parafianowicz Z., *Vladimir Plahotniuc. Ballada o człowieku, który ukradł państwo*, „Gazeta Prawna” 2016, 28 X, [online] <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/artykuly/988366,moldawia-vladimir-plahotniuc-czlowiek-ktory-ukradl-panstwo.html>.
- Radziwinowicz W., *Proeuropejska Maia Sandu wygrywa wybory prezydenckie w Mołdawii*, „Gazeta Wyborcza” 2019, 16 XI, [online], <https://wyborcza.pl/7,75399,26514620,proeuropejska-maia-sandu-wygrywa-wybory-prezydenckie-w-moldawii.html>.
- Rinke A., *Wie Putin Berlin verlor. Moskaus Annexion der Krim hat die deutsche Russland-Politik verändert*, „Internationale Politik” 2014, nr 3.
- Rodkiewicz W., *Od demokracji „wirtualnej” ku europejskiej: Geneza i konsekwencje przelomu politycznego w Mołdawii / From ‘virtual’ to European democracy – the origins and consequences of the political breakthrough in Moldova*, Warszawa 2009, [online] https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/prace_32_1_0.pdf.

- Sadowski R., *Szczyt w Wilnie: bez przelomu w Partnerstwie Wschodnim*, „Analizy”, 4 XII 2013, [online] <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2013-12-04/szczyt-w-wilnie-bez-przelomu-w-partnerstwie-wschodnim>.
- Schmidt F., *Russlands nächster Beitrittskandidat*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung” 2014, 18 III, [online] <https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/transnistrien-will-in-die-russische-foederation-12851911.html>. 16 III 2020.
- Solak J., *Mołdawia. Republika na trzy pęknięcia. Historyczno-społeczny, militarny i geopolityczny wymiar „zamrożonego konfliktu” o Naddniestrze*, Toruń 2014.
- Statement for the France-Germany-Russia Summit in Deauville (18-19 October 2010) (final)*, Die Bundesregierung, [online] <https://archiv.bundesregierung.de/resource/blob/656922/478604/81cb5f72d691edace00d9e33c67c5a27/2010-10-19-erklaerung-gipfeltreffen-deauville-eng-data.pdf?download=1>.
- Styckow P., *Innenpolitische Gründe der Ukraine-Krise: Gleichzeitige Demokratisierung und Staatsbildung als Überforderung*, „Osteuropa” 2014, vol. 64, nr 5-6.
- Szczyt Partnerstwa Wschodniego 2017: Razem możemy więcej*, Komisja Europejska, 24 XI 2017, [online] https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/pl/IP_17_4845.
- Szczyt Partnerstwa Wschodniego (24 listopada 2017)*, Rada Europejska. Rada Unii Europejskiej, 24 XI 2017, [online] <https://www.consilium.europa.eu/pl/eapsummit/>.
- Taeschler L., *Die EU und der Transnistrien-Konflikt*, Munich 2007, [online] <https://www.grin.com/document/75616>.
- Układ o stowarzyszeniu między Unią Europejską i Europejską Wspólnotą Energii Atomowej oraz ich państwami członkowskimi, z jednej strony, a Republiką Mołdawii, z drugiej strony*, Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej L 260/4, [online] [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0830\(01\)&from=pl](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0830(01)&from=pl).
- Umowa o partnerstwie i współpracy między Wspólnotami Europejskimi i ich Państwami Członkowskimi a Republiką Mołdowy*, Dziennik Urzędowy L 181, 24/06/1998 P. 0003-0048, [online] [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/HTML/?uri=CELEX:21998A0624\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/HTML/?uri=CELEX:21998A0624(01)&from=EN).
- Zgromadzenie Parlamentarne OBWE uchwaliło rezolucję o wycofaniu rosyjskich sił pokojowych z Naddniestrza*, Studium Europy Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego, 14 VII 2018, [online] <https://studium.uw.edu.pl/zgromadzenie-parlamentarne-obwe-uchwalilo-rezolucje-o-wycofaniu-rosyjskich-sil-pokojowych-z-naddniestrza/>.

Bogdan KOSZEL, prof. dr hab. – historyk dziejów najnowszych, politolog. Kierownik Zakładu Badań Niemcoznawczych na Wydziale Nauk Politycznych i Dziennikarstwa Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Redaktor naczelny „Rocznika Integracji Europejskiej”. Senior research fellow w WeltTrends. Institut für Internationale Politik w Poczdamie.